

språk, vilket är beundransvärt. Jag tycker också att studien visar att intervjuer är en viktig kunskapskälla när man vill lära mer om betydelsen av det tänkta och det sagda i görandet av världen och i skapandet av identiteter. Materialkategorin behöver på intet sätt placeras bakom deltagarobservationernas förment sannare representation av en tänkt verklighet.

Lena Martinsson, Kungsbacka

Jonas Frykman: *Ljusnande framtid! Skola, social mobilitet och kulturell identitet*. Historiska Media, Lund 1998. 200 s., ill. ISBN 91-88930-34-3.

Hans Ingvar Roth: *Den mångkulturella parken – om värdegemenskap i skola och samhälle*. Skolverket. Liber distribution, Stockholm 1998. Ill. ISBN 91-88373-59-2.

Jonas Frykman har utifrån främst etnologiska perspektiv skrivit en debattbok om de problematiska kunskaps- och ordningsfrågor inom skolvärlden, som står i centrum i dagens politiska och kulturella samhällsdebatt. Framförallt är det skolan som arbetsplats som ventileras, dess arbetsformer eller brist på sådana. Vad sker i de dagliga konfrontationerna mellan elever från varierande miljöer, frågar förf. Individuer som letar efter sin egen identitet, att bli *någon*, inte nödvändigtvis bli *något*, som Frykman uttrycker det. Bakgrunden till denna dikotomi ligger i de nya skoldirektiven om individualiserad undervisning.

Kan detta vara skolans mål, frågar förf. Syftet med skolåren, kunskapsinlärandet, tron på framtiden syns inte och tiden i skolan går åt till att söka hjälpa eleven att bli en självständig individ. Detta är 90-talets ”dolda läroplan”, skriver han. Eleven är huvudpersonen, inte processen att ge kunskaper för framtida erövringar.

För att få ett grepp om ”vad som sker i det som synes ske” gör Frykman en tillbakablick på tidigare decenniernas skolideologier och skolvardag, inte för att återgå till det som var, utan för att tydligare se och förstå vad som sker idag och för att lära av historien. ”Så istället för att kritisera de äldre skolreformerna för att de inte var bra nog, vill jag se vad de verkligen lyckades med” (s. 38).

Den sneda rekryteringen till högre utbildning är problematisk att hantera i dagsläget, liksom tidigare. Vad som intresserar Frykman är det faktum, att ungdoms-

mar ur icke-privilegerade familjer trots allt avancerade i skolsystemet. Att granska kunskapernas innehåll är viktigt, men också lärandets form och spelreglerna för att fungera i skollivet är viktigt – att lära sig hantera ”kulturens verktygslåda”.

I granskningen av den äldre skolans elever och lärare betonar Frykman värdet av att eleven lämnade sig själv och sin sociala bakgrund, accepterade skolans struktur, blev nyfiken på att utbildas till vad som kom sedan. Den svenska folkhemsideologin och folkbildningen harangeras och bildningen i sig, att bli bildad åsätts stort värde. (Mången politiker ur flera läger torde nicka instämmande!)

Åtskilliga sidor ägnar Frykman åt att granska manligheten – majoriteten av eleverna är pojkar eller ungdomlingar – avståndstagandet från en arbetarbakgrund, klassresans lyckade erövringar, men även dess förluster av mänskligt innehåll och intima känslor. Den borgerliga kulturmiljön nagelfars också med flera klassiska och litterära exempel. Moderns bakgrundsverksamheter och ambitioner att föra fram sina pojkar understryks också, liksom hennes i realiteten starka position i hemmet, om än det var mannen som bestämde. Moderns betydelse som kulturell påskyndare var f.ö. viktig även i mindre bemedlade hem. Den frånvarande fadern dras fram i ljuset av förf., frånvarande men ändå mönsterbildande. ”Fostran till manlighet blir riktigt nog också en distansundervisning”, säger förf.

Frykmans bok är i många stycken lättläst med många goda formuleringar, om också provocerande. Samtidigt! Skolvärlden som arena för mänskliga möten är en turbulent värld. Att det är en etnolog som fört pennan är tydligt. Mänskliga relationer och mänskliga arbetsplatser tycks aldrig vara svåra nog för etnologer att ge sig in i, även med bristande förkunskaper. I förordet skriver Frykman: ”I slutfasen har jag fått presentera bokens tankar på studiedagar anordnade av Skolverket i Lund. Det har då slagit mig hur annorlunda skolan tett sig när den betraktas av en etnolog.” Sic!

Dagens elevsituation speglas utifrån intervjuer, som utförts inom projektet Skola i kulturell identitet och gårdagens exempel härrör ur biografier och skönlitteratur. Den rätt flitiga hänvisningen till internationella teoretiker är knappast till någon hjälp i den svenska pragmatiska verkligheten. Termer som identitet och modernitet används flitigt utan att bli mer specifikt definierade.

Det är lätt att bli lite tveksam till Frykmans välmenande, men kanske lite lättvindiga framställning och

stundom nostalgiska referat av äldre tiders skolelever. Om det nu är så, att det är vanskligt för den vanliga läraren att använda sin tid till identitetsarbete, kunskaper han kanske inte fått någon utbildning i, med vems hjälp skall då skolan forma sin vardag? Vad svarar han den kroatiska läraren, som han citerar i bokens begynnelse, han som undrar över ”hur i all världen skall jag som lärare i kroatiska lära dem uppfylla skolans krav på hur människor skall vara?” (s. 29). Att ge eleverna insikter och kunskaper, som leder till något annat och större än det som ryms inom det egna jaget, att få eleverna att vara elever och sträva mot ett mål, utan att själva bli förnekade, vem hanterar det trollspöet? Jag återkommer till frågan efter granskningen av Hans Ingvar Roths bok *Den mångkulturella parken – om värdegemenskap i skola och samhälle*.

Båge böckerna kan brukas som inlägg i den pågående skoldiskussionen. Roths rapport har utförts på uppdrag av Skolverket. Förf. oroar sig liksom Frykman för de multikulturella frågorna i dagsläget och frågar sig hur skolan skall klara ”att arbeta i tandem” med aktörer i samhället. Frågor om medborgarskap och de demokratiska värdenas överhöghet är centrala för samhällsforskaren Roth. Men också attitydpåverkan, bristfälliga historiska kunskaper, exempelvis Holocausttragedin, har oroat forskare, men även föräldrar, politiker och myndigheter.

Förf. hämtar en stor del av sitt jämförelsematerial från USA, både teoretiskt och med konkreta data. I Amerika har smältdegelsideologin idag fått sina törnar till förmån för andra symboler som mosaik, salladsskål m. fl. Går det, är det möjligt att smälta samman kulturella olikheter och ideologier till en ”smet”? I alla händelser reser olika etniska grupper på nytt sina krav inom USA, ett fenomen som dyker upp runt om i världen, i vårt land exemplifierat med den samiska befolkningens önsningar och krav. ”Som flera filosofer har betonat är afrocentrism helt enkelt eurocentrism ’up side down’” (s. 73), skriver Roth.

Som exempel på kontroversiella symboler behandlar samhällsforskaren klädattityder, t.ex. de muslimska kvinnornas slöjor, modersmålsundervisningen (tidigare benämnd hemspråk), religiösa ideologier och den svenska majoritetens dominans eller minskade influens i samhället. Själv arbetar Roth genomgående med termen eller symbolen *parken*, en miljö där varierande intressen odlas, men under iakttagande av hänsyn till andras aktiviteter. Parken uttrycker geografisk närhet och miljön kräver gemensamt ansvar och förvaltning.

I likhet med Frykman överlämnar Roth de interna skolfrågorna till pedagogerna och betraktar de multikulturella uppgifterna främst ur ett historiskt perspektiv, även om han erkänner det empatiska deltagarperspektivet, som används av etnologer och socialantropologer (s. 69). I ett avsnitt i skolhistorien tar Roth upp friskolorna som exempel på gruppmiljöer. De ger trygghet och identitet åt elever och föräldrar, utgör ett påtryckningsmedel mot enhetsskolan, men kan också resultera i sektarism och utanförskap.

I ett separat kapitel tar Roth upp de nationella symbolerna som flaggan, nationella högtidsdagar, för USA:s del även de politiska talen från Abraham Lincolns Gettysburg-tal till Martin Luther Kings ”I have a dream”. (Idag har de svarta världen över fått en ”outstanding” talare i sydafrikanen Nelson Mandela).

Den svenska identiteten är som vi alla vet mer otydlig, vilket inte är samma sak som att den inte finns. En mängd studier kring den svenska identiteten har åtskilligt att förtälja. Samförstånd, demokratiskt förankrat styrelseskick, folkskola – enhetskola – grundskola, folkbildning och folkhemsideologi är några samhälleliga fundament. Tystnad, naturkänsla och diverse folktraditioner hämtade från våra bygder fungerar som kitt och borde inte vara slutna för de andra. Vad kan EU-inträdet och välfärdsstatens ökande sårbarhet betyda för att utjämna de mångkulturella intressena i vårt land och för att befrämja vår samhälleliga svenska gemenskap, frågar sig Roth till sist. ”Vi befinner oss i ett helt nytt utgångsläge där det krävs både nytänkande och framåtanda från alla parter för att vi skall kunna nå fram till en acceptabel färdriktning” (s. 100).

Roths bok är genomgående balanserad, betonar centrala frågeställningar och kan närmast rubriceras som en lärobok i önskvärt samhälleligt beteende. Framställningen är lugnt akademisk, nästan hoppfull – om inte – om inte den svåra vardagen och verkligheten funnes!

Frykmans och Roths böcker är olika i flera avseenden. Frykmans är ”outsproken”, något ”tyken”, skulle en göteborgare säga och han tycker mer än hans forskning kan stödja. Roths text är lugnare, full av främst amerikanskt jämförelsematerial och han argumenterar varligt. ”Å ena sidan” – ”å andra sidan” och ordet ”samtidigt” är vanliga reservationer i Roths framställning. Men på en punkt är forskarna lika! Hur ser egentligen skolvardagen ut, som de yttrar sig om? Och hur skall man tackla de tusen vardagliga människomötena? Det svarar ingen av dem på.

Utbildningsfrågorna hanteras av pedagogerna, skol-

historikerna och samhällsforskarna. Alla är ense om att fackkunskaper är centralt. Men nog är det väl så, att läraren behöver en generell kunskapsbas, alla lärare i alla ämnen, om identitet i kulturell bemärkelse, dess stora värde och risker. Om det är nog både Jonas Frykman och Hans Ingvar Roth ense och deras rapporter vittnar om att de vill delta i diskussionen. Så tag och läs båda!

Men lyssna mer och ofta till barnen, de som internaliseras i sitt sociala jag av de vuxnas ord och intentioner. Hos dem introduceras de beteenden med vilka de längre fram i livet skall hantera den mångkulturella vardagen. Margaret Mead, västvärldens antropologiska "mormor" skriver så här i *Culture and Commitment. The New Relationships Between the Generations in the 1970s*: "We must place the future, like the unborn child in the womb of a woman, within the community of men, women, and children, among us, already here, already to be nourished and succored and protected, already in need of things for which, if they are not prepared before it is born, will come to late. So, as the young say, THE FUTURE IS NOW" (s. 91).

Tordis Dahllöf, Uppsala

Magnus Berg: *Hudud. Ett resonemang om populärorientalismens bruksvärde och världsbild*. Carlsson Bokförlag, Stockholm 1998. 222 s. ISBN 91-7203-306-1.

Det stormaktspolitiska spelet i efterkrigstidens 1900-tal har varit dialektiskt. På den ena sidan har USA kämpat för västerländska värden och intressen medan den andra sidan representerats främst av Sovjetunionen. Efter "murens fall" har dock västs maktintressen mer och mer fokuserats mot arabvärlden. Denna förskjutning går inte bara att utläsa i nyhetsrapporteringen utan också i det som Magnus Berg fyndigt kallar *populärorientalism*. Hans bok *Hudud*, som betyder helig gräns och anspelar på islamsk religion, behandlar hur denna politiska, kulturella och religiösa gräns uppfattas av väst och bidrar till att "Orienterna" utpekade som farliga, erotiskt spännande och hotfulla. Som analytisk röd tråd finns Edward Saids bok *Orientalism*. Berg vill beskriva den västerländska synen på Orienterna så som den visas i så kallad populärkultur. De empiriska exemplen är hämtade från skönlitteratur, film och dokumentärprogram men också från historiska källor. Berg skriver att boken i första hand handlar om det "främmandes

kulturella funktioner" och inte "om 'verklighetens' orient".

Bokens inledning är etnologiskt självreflexiv där förf. berättar hur han mött orientalismen både i fältarbete i Göteborgsförorten Biskopsgården och under ungdomens tågfluffande. Därefter redogör han för orientalismens teoretiska bakgrund så som den formulerats av Said. Det inledande kapitlet innehåller också ett historiskt avsnitt kallat "En lång historia om det vi inte är". Berg börjar i 700-talets Spanien och Karl Martells seger över morerna i Poitiers. Snabbt går han vidare i en något ostrukturerad kronologi till vad medeltidens historieskrivare och skönlitterära författare berättar om muslimer och hur dessa karakteriseras under teman som "våld och grymhet", "liderlighet" och "bedrägeri". Muhammed beskrevs exempelvis som en trollkarl som upphöjde sig själv till Gud och han kom att personifiera den muslimska världens moraliska förfall genom sina månggiften och avsaknad av sedlighet.

Freden i Karlowitz 1699, där segern över turkarna fastställdes, innebar en förändrad syn på Orienterna. Eftersom man besekrat den var man inte längre hotad i Europa och den mystiska och mytiska Orienterna skapas. Till denna mytbildning bidrar översättningen av *Tusen och en natt*, som i det tidiga 1700-talet inte översattes ordagrant, eftersom språket var för frigjort för den tidens européer.

1800-talets tal om Orienterna visar sig bl.a. i avbildningar av vad Berg kallar haremsfantasin, där den medeltida bilden av den islamska världens moral blandas med 1700-talets uppfattning om den mystiska Orienterna. I haremsbilderna visas männen som svartmuskiga och ruskiga med typiskt orientaliska attribut som sablar och knivar. Kvinnorna på dessa bilder har ofta europeiska drag och avbildas som en slags blandning av horor och madonnor. De är utmanande och förföriska samtidigt som de är offer för ett manligt och förtryckande system.

Den historiska genomgången avslutas med svenska perspektiv, där Berg berättar om Karl XII och Gustav III och deras kontakter med Orienterna samt hur svenska författare förhöll sig till denna del av världen.

Schablonbilderna av Orienterna får under 1900-talet ny klädedräkt, vilket Berg visar under rubriken "Befrielsens alla smärtor". Detta avsnitt behandlar hur kvinnliga författare beskriver kvinnors möten med företrädesvis islamska män och traditioner. Berättelserna är både diktade, som t.ex. Shirley Conrans *Lace*, och självupplevda, som bästsäljaren *Inte utan min dotter* av Betty Mahmoody. Med ett närvarande språk och enga-